

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การรับสารนิเทศทางด้านวนศาสตร์ชุมชนของเกษตรกรในหมู่บ้าน โครงการพัฒนาป่าชุมชนจังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาถึงการรับสารนิเทศของเกษตรกรในด้านเนื้อหาสารนิเทศที่เกษตรกรได้รับ แหล่งสารนิเทศที่เกษตรกรได้รับ พฤติกรรมการเปิดรับสารนิเทศจากวิธีการเผยแพร่สารนิเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างการรับสารนิเทศกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาป่าชุมชนในหมู่บ้านโครงการพัฒนาป่าชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยจะนำเสนอออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. วนศาสตร์ชุมชน
2. โครงการพัฒนาป่าชุมชน จังหวัดขอนแก่น
3. สารนิเทศด้านวนศาสตร์ชุมชน
4. การเผยแพร่สารนิเทศ
5. การส่งเสริมป่าไม้
6. การรับสารนิเทศของเกษตรกร
7. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร
8. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วนศาสตร์ชุมชน

วนศาสตร์ชุมชนเป็นสาขาหนึ่งทางการวนศาสตร์ (Forestry) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 สาขาได้แก่ วนศาสตร์การผลิต (Production Forestry) วนศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Forestry) และ วนศาสตร์สังคม (Social Forestry) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วนศาสตร์ชุมชน (มณฑล จำเริญพฤษ, 2535)

วนศาสตร์ชุมชน เป็นการนำวิชาการป่าไม้เข้าไปเป็นแกนกลางในการพัฒนาชนบท เพื่อให้มีพื้นที่ป่าไม้เพิ่มขึ้นมา ในบางทีใช้คำว่า Community Forestry ทั้งนี้แล้วแต่จะมองไปทางพัฒนาชุมชน (Community) หรือทางสังคม (Social) แต่โดยหลักการเหมือนกัน เพราะเน้นที่จะปรับปรุงฐานะความเป็นอยู่ของประชากรเป้าหมายให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยประยุกต์วิชาวนศาสตร์เข้ากับวิชาเกษตรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ และวิชาการอื่น ๆ ตามความจำเป็นในการพัฒนาชนบท (อำนาจ คอวนิช, 2528)

เยาวลักษณ์ อภิชาติวัลลภ (2533) กล่าวว่า วนศาสตร์ชุมชน เป็นกลยุทธ์การพัฒนา ซึ่งมีพื้นฐานของการสังเคราะห์วิชาการป่าไม้ และวิชาการทางสังคมศาสตร์เข้าด้วยกัน โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นในการพัฒนาป่าไม้ อันมีพื้นฐานมาจากความต้องการของคนในท้องถิ่น ซึ่งมีความต้องการและข้อจำกัดต่างกันไป รูปแบบการดำเนินงานจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสถานะแวดล้อม และพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ

หลักการสำคัญของวนศาสตร์ชุมชนก็คือ การสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนในท้องถิ่น ร่วมกันเป็นเจ้าของป่าไม้และต้นไม้ในชุมชนและเกิดการพัฒนาป่าไม้ร่วมกัน ตั้งแต่การปลูกต้นไม้ บำรุงรักษาป่าไม้หรือสวนป่าชุมชนป้องกันป่าจากการบุกรุกทำลาย รวมทั้งกิจกรรมอื่น ๆ ที่ช่วยให้ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนดีขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนที่ต้องพึ่งพิงป่าไม้ในการดำรงชีวิต ดังนั้น กิจกรรมแผนงาน หรือโครงการทางวนศาสตร์ชุมชนใด ๆ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมเพื่อประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก กิจกรรมทางวนศาสตร์ชุมชนจึงครอบคลุมกิจกรรมป่าไม้อะไรก็ได้ที่ประชาชนมีส่วนร่วม เช่น การปลูกป่าประจำหมู่บ้าน จนกระทั่งการปลูกต้นไม้ในไร่นา หรือสวนป่ารายย่อย (Farm Forestry) เพื่อขายเป็นรายได้ จนกระทั่งถึงกิจกรรมอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้ไม้เป็นวัตถุดิบ ยกเว้นกิจการป่าไม้ขนาดใหญ่หรือกิจกรรมที่ชุมชนเพียงได้รับค่าจ้างแรงงานเท่านั้น (FAO, 1978 อ้างถึงใน วิบุตย์ จำรัสพันธุ์, 2535) นอกจากนี้วนศาสตร์ชุมชน ยังรวมถึงกิจกรรมอื่นของรัฐที่กระตุ้นหรือช่วยเหลือกิจการป่าไม้ของท้องถิ่นอีกด้วย

ในปัจจุบันการจัดการป่าไม้ตามแนวทางวนศาสตร์ชุมชน เป็นที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วม จึงน่าจะให้ผลดีกว่าการจัดการป่าไม้แบบดั้งเดิม (อำนาจ คอวนิช, 2528) อีกทั้งยังตอบสนองต่อความต้องการของเกษตรกรโดยตรง เพราะสามารถใช้พื้นที่ป่าไม้ร่วมกับการเกษตร (โกมล แพรกทอง และ คำรณ สังข์สวน, 2533) ขณะเดียวกันเกษตรกรก็สามารถพึ่งพิงป่าไม้ในการดำรงชีวิตได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของชนบท และแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในครัวเรือน และก่อให้เกิดผลผลิตอื่น ๆ ไปพร้อม ๆ กัน เช่น ผลไม้ เยื่อไม้ สมุนไพร น้ำมัน อาหารสัตว์ เป็นต้น (มณฑล จำเริญพฤกษ์, 2535)

นอกจากนี้การปลูกต้นไม้ยังช่วยควบคุมการพังทลายของดิน ควบคุมการไหลของน้ำใต้ดิน และให้ปุ๋ยพืชสดแก่ดินจึงเป็นการช่วยปรับปรุงผลผลิตของพืชเกษตรอีกทางหนึ่ง และ

ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากป่ายังก่อให้เกิดรายได้และสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนตามมา เช่น การทำเครื่องจักสาน การทำของที่ระลึกจากไม้ เป็นต้น และที่สำคัญทำให้เกษตรกรมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกต้องยิ่งขึ้น

ในการดำเนินงานทางด้านวนศาสตร์ชุมชน ผลของการดำเนินงานจะต้องก่อให้เกิดผลผลิตตามความต้องการของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ จึงจะได้รับความร่วมมือจากประชาชนตามมา ทั้งนี้การที่วนศาสตร์ชุมชนจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและถาวรดังที่กล่าวมานั้น ควรจะต้องมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินของป่าไม้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามลักษณะของชุมชนในแต่ละแห่ง เช่น การปลูกป่าเหมาะสมกับพื้นที่ลาดชัน พื้นที่ราบแห้งแล้งเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ หรือพื้นที่ใดมีความอุดมสมบูรณ์ก็นำไปปลูกพืชแบบวนเกษตร เป็นต้น รูปแบบของกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนจึงแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกันคือ (โกมล แพรกทอง และ คำรณ สังข์สวน, 2535)

1. กิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนที่มุ่งเน้นป่าให้เป็นแหล่งผลผลิตทางป่าไม้ (Forest Products-Based Community Forestry) งานในลักษณะนี้จะเกี่ยวข้องกับชุมชน และป่าไม้ที่ให้ผลผลิตตอบแทนในรูปแบบผลผลิตป่าไม้เพื่อการยังชีพและการค้า เช่น การปลูกป่าในลักษณะสวนป่ารายย่อยขนาดเล็กหรือการจัดการป่าชุมชนเพื่อวัตถุประสงค์เป็นแหล่งไม้ฟืนหรือแหล่งของป่าต่าง ๆ เช่น เห็ด น้ำผึ้ง เป็นต้น

2. กิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนที่มุ่งเน้นในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากที่ดิน (Land - Based Community Forestry) งานในลักษณะนี้ชุมชนจะเกี่ยวข้องในกิจการป่าไม้ควบคู่ไปกับการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่เป็นการทำลายป่าไม้และสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกพืชเพื่อลดการพังทลายของดิน การปลูกพืชในระบบวนเกษตร เป็นต้น

3. กิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนที่มุ่งเน้นในเรื่อง การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม (Environment-Based Community Forestry) งานลักษณะนี้ชุมชนจะเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นลักษณะของการอนุรักษ์ป่าไม้แบบดั้งเดิมในเรื่องของการอนุรักษ์แหล่งซับน้ำ การอนุรักษ์เพื่อเป็นแนวกันลม การป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน การอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

โครงการพัฒนาป่าชุมชน จังหวัดขอนแก่น

ป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนดไว้ (กรมป่าไม้, 2537ข) พื้นที่ป่าไม้ที่ถือเป็นป่าชุมชนมี 2 แบบ แบบที่หนึ่งคือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม คือการรักษาพื้นที่ป่าดั้งเดิมไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เพื่อเป็นแหล่งซับน้ำ เพื่อเป็นเขตอบภัยทาน เพื่อเป็นที่พัก่อน เพื่อเป็นแหล่งอาหารและแหล่งใช้สอย

อื่น ๆ ส่วนป่าชุมชนแบบที่สอง คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นป่าที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้สร้างขึ้นสำหรับหมู่บ้านนั้น ซึ่งตามแนวการพัฒนาป่าไม้แบบวนศาสตร์ชุมชน การพัฒนาป่าชุมชนนับว่าเป็นหัวใจสำคัญ ที่จะช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติให้คงไว้ โดยที่ชุมชนยังได้รับประโยชน์ในการดำรงชีพของตนเอง (เขาวลัษณ์ อภิชาติवलลภ, 2535)

การส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกป่าชุมชนของรัฐ เริ่มต้นอย่างจริงจังในช่วงปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2529) ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ โดยใช้ชื่อว่า โครงการปลูกไม้ใช้สอยชุมชน แต่ก็ดำเนินการได้ในพื้นที่ไม่มากนัก ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (2530-2534) ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโครงการพัฒนาป่าชุมชน เมื่อปี 2532 โดยปรับปรุงแก้ไขรายละเอียดเพิ่มเติม คือ ได้เพิ่มพื้นที่ปลูกป่าชุมชนจากหมู่บ้านละ 5 ไร่ เป็นหมู่บ้านละ 50 ไร่ หรือปลูกป่าประมาณ 20,000 ต้น สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535-2539) โครงการพัฒนาป่าชุมชน ถูกกำหนดเป็นกิจกรรมหนึ่งของแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัดตามแผนพัฒนาจังหวัดภายใต้ระบบการพัฒนาชนบท (กชช.) และเป็นกิจกรรมหนึ่งตามแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้

โครงการพัฒนาป่าชุมชน มีระยะเวลาดำเนินงาน 5 ปีคือ ปีงบประมาณ 2535-2539 โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้เกิดป่าชุมชนสำหรับการใช้ประโยชน์ต่อเนื่องจากป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อมของชุมชน ส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ส่งเสริมระบบป่าไม้เกษตรในกิจกรรมป่าชุมชน และเพื่อนำกิจกรรมด้านป่าชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชนบท เป้าหมายของโครงการเน้นที่จะส่งเสริมการรวมกลุ่มราษฎรในแต่ละหมู่บ้านจัดสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้ชั่วคราว จัดอบรมสมาชิกกลุ่มราษฎร จัดอบรมเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป้าหมาย ส่งเสริมการปลูกป่าชุมชน และส่งเสริมความร่วมมือด้านป่าไม้ในพื้นที่ชุมชน ตลอดจนส่งเสริมการใช้ที่ดินแบบป่าไม้เกษตรในพื้นที่เป้าหมาย โดยเปลี่ยนวิธีดำเนินงานจากการเพาะชำกล้าไม้ไปแจกให้ราษฎร เป็นการส่งเสริมให้ราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการปลูกป่าชุมชนเองในทุกขั้นตอน โดยรัฐเป็นผู้สนับสนุนด้านวิชาการและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ส่วนวิธีการดำเนินงานให้สำนักงานป่าไม้จังหวัด สำนักงานป่าไม้เขต และศูนย์สาธิตการส่งเสริมด้านป่าไม้ ร่วมมือกันดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วม ร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2530-2537 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการโครงการพัฒนาป่าชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมายรวมทั้งสิ้นจำนวน 3,757 หมู่บ้าน รวมพื้นที่ป่าชุมชนทั้งสิ้น 1,934,317.81 ไร่ จำแนกออกเป็นพื้นที่ป่าชุมชนดั้งเดิมจำนวน 10,347 แปลง คิดเป็นพื้นที่ 169,987.18 ไร่ และเป็นพื้นที่ป่าชุมชนพัฒนาจำนวน 3,936 แปลง คิดเป็นพื้นที่ 234,446.63 ไร่ (กรมป่าไม้, 2537)

จังหวัดขอนแก่นก็เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้เริ่มพัฒนาป่าชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ภายใต้โครงการปลูกป่าฟื้นชุมชนเพื่อการใช้สอยของกรมป่าไม้ มาตั้งแต่ปี 2524-2527 โดยปลูกป่าในลักษณะสาธิตในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ที่ดินวัดและโรงเรียนในท้องถิ่น และนับตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมา โครงการพัฒนาป่าชุมชน ได้เริ่มดำเนินการขึ้นภายใต้ความรับผิดชอบของสำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดตามนโยบายป่าไม้ของชาติที่กำหนดไว้ โครงการนี้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าชุมชน พร้อมกับการให้ความรู้ด้านการเพาะชำกล้าไม้ การปลูกและบำรุงรักษา ตลอดจนการส่งเสริมความร่วมมือด้านป่าไม้ การใช้ที่ดินแบบป่าไม้เกษตร การจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านและการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 445 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 10,886 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6.8 ล้านไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงคือ ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี เลย และหนองบัวลำภู ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และมหาสารคาม และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิและเพชรบูรณ์ แบ่งเขตการปกครองเป็น 20 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอ 194 ตำบล 1,955 หมู่บ้าน ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2538 มีประชากรทั้งสิ้น 1,652,030 คน เป็นชาย 829,095 คน เป็นหญิง 822,935 คน มากเป็นอันดับ 4 ของประเทศ และเป็นอันดับ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอนแก่นมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 2,929 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,830,625 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 26.9 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ลักษณะของป่าประกอบด้วยไม้เนื้อแข็งได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ม่วง ไม้ประดู่ เป็นต้น ป่าที่คงเหลือเป็นป่าสงวนแห่งชาติทั้งสิ้น 22 ป่า และป่าเตรียมการสงวน 1 ป่า (สำนักงานจังหวัดขอนแก่น, 2537) แต่พื้นที่คงสภาพป่าในปัจจุบันคงเหลือเพียงประมาณ 527,343 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.75 ของพื้นที่ทั้งจังหวัดเท่านั้น

ตารางที่ 1 แสดงพื้นที่ป่าไม้ในระหว่างปี 2532-2534 ภายใต้ความรับผิดชอบของสำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น

จังหวัด	เนื้อที่ป่าไม้ทั้งหมด			เนื้อที่ป่าไม้ปี 2532		เนื้อที่ป่าไม้ปี 2534		
	ตร.กม.	จำนวนป่า	%	ตร.กม.	%	ตร.กม.	%	อัตราลด
ขอนแก่น	2,716	23	27.16	917	8.43	844	7.75	0.68
กาฬสินธุ์	1,831	14	26.36	637	9.17	598	8.62	0.55
ร้อยเอ็ด	767	10	9.24	222	2.68	195	2.35	0.33
มหาสารคาม	407	10	7.70	49	0.92	38	0.72	0.2

ที่มา: สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น, 2537.

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่า สถานการณ์ป่าไม้ของจังหวัดใน 4 จังหวัดภายใต้ความควบคุมของสำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น คือ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ประสบปัญหาการทำลายป่าไม้มากที่สุดเช่นกัน กล่าวคือภายในระยะเวลา 2 ปี พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดลดลงถึงร้อยละ 0.68 ซึ่งมากกว่าจังหวัดอื่น

สำหรับการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น จังหวัดขอนแก่นได้ทำการปลูกป่าชุมชนในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านต่าง ๆ มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรและอบรรมกลุ่มเกษตรกร ครูในท้องถิ่น และสนับสนุนการเพาะชำกล้าไม้ พร้อมกับส่งเสริมให้มีการปลูกป่าชุมชนพื้นที่ต่าง ๆ เช่น โรงเรียน บริเวณวัด และที่หัว ไร่ปลายนา โดยมุ่งเน้นส่งเสริมให้ราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการปลูกเองทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การตัดสินใจเลือกพื้นที่ กำหนดชนิดไม้ จัดเตรียมกล้าไม้ การปลูก การบำรุงรักษา และการจัดการป่าชุมชนที่ร่วมกันปลูกขึ้น รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับ โดยมีกลไกของรัฐให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น สนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มและจัดตั้งกลุ่มในหมู่บ้าน การอบรมตัวแทนกลุ่มราษฎรและเจ้าหน้าที่ของรัฐในหมู่บ้าน เช่น ครู เกษตรตำบล พัฒนาการ เป็นต้น เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ และเป็นแกนนำในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาป่าชุมชน

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการพัฒนาป่าชุมชนจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

1. สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น

เป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบการดำเนินโครงการให้เป็นไปตามเป้าหมาย โดยมีหน้าที่คัดเลือกหมู่บ้านเป้าหมายตามหลักเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และจัดทำแผนปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อบรรจุโครงการในแผนพัฒนาจังหวัดในแต่ละปี หลังจากนั้นให้ดำเนินการส่งเสริมป่าชุมชน โดยประสานงานกับสำนักงานป่าไม้เขตในท้องที่เพื่อร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติงาน และตารางปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยส่งเสริมและเผยแพร่ป่าไม้เคลื่อนที่ ตลอดจนทำการสำรวจความเหมาะสมของชนิดกล้าไม้ที่จะใช้ปลูกในป่าชุมชน จัดสร้างเรือนเพาะชำในหมู่บ้าน ทำการเพาะชำกล้าไม้โดยให้กลุ่มปลูกป่า ในแต่ละหมู่บ้านดำเนินการเพาะชำ ปลูกป่าชุมชน และบำรุงรักษาป่าชุมชนร่วมกับราษฎรในพื้นที่

นอกจากนี้สำนักงานป่าไม้จังหวัดยังมีหน้าที่ในการจัดฝึกอบรม โดยประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อคัดเลือกตัวแทนชุมชนและผู้ที่มีสนใจในหมู่บ้านเข้ารับการอบรมหมู่บ้านละ 10 คนตามโครงการฝึกอบรมราษฎรหลักสูตรป่าชุมชน ตลอดจนประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องให้เข้ารับการอบรมตามโครงการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของรัฐหลักสูตรป่าชุมชน รวมไปถึงการสำรวจศึกษาป่าชุมชน และติดตามประเมินผลโครงการ ในเรื่อง

การเพาะชำกล้าไม้ การจัดเตรียมกล้าไม้ การปลูกป่าและบำรุงรักษาป่าในหมู่บ้านเป้าหมาย และการติดตามศึกษาปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานโครงการ เป็นต้น

จากผลของการดำเนินงาน โครงการนำร่องทางด้านวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ.2530-2537 กรมป่าไม้ได้พัฒนาเทคนิควิธีการดำเนินงานระบบการส่งเสริมป่าไม้ในระดับอำเภอและจังหวัดขึ้น ประกอบด้วยหน่วยปฏิบัติงานย่อยในระดับจังหวัดคือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ประจำอำเภอ ๆ ละ 1 คน ซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นให้แก่ราษฎรในพื้นที่ โดยการจัดเตรียมกล้าไม้เพื่อแจกจ่ายให้แก่ราษฎรนำไปปลูกในพื้นที่ต่าง ๆ มีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในด้านการพัฒนาป่าไม้ และส่งเสริมให้ราษฎร รวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อพัฒนาป่าไม้ในท้องถิ่นของตน

2. สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่น

บทบาทของสำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่นในโครงการพัฒนาป่าชุมชน มีหน้าที่โดยตรงที่จะส่งเสริมและเผยแพร่ป่าไม้เคลื่อนที่ โดยประสานงานกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดในการวางแผนปฏิบัติในแต่ละเดือนร่วมกัน เพื่อส่งเสริมประชาสัมพันธ์และเผยแพร่งานด้านป่าชุมชนแก่ราษฎรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบต่างๆ เช่น แผ่นพับ ไปสเตอร์ นิทรรศการ วิดีทัศน์ และการบรรยาย ตลอดจนให้คำแนะนำสนับสนุนด้านวิชาการแก่เจ้าหน้าที่ของจังหวัด และร่วมมือประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เพาะชำกล้าไม้เพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนาป่าชุมชนของจังหวัดอีกด้วย

ในด้านของการฝึกอบรม สำนักงานป่าไม้เขตมีหน้าที่ในการจัดฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของรัฐหลักสูตร "ป่าชุมชน" โดยคัดเลือกและเชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐให้เข้ารับการอบรม/ดูงานที่ศูนย์สาธิตการส่งเสริมป่าไม้หรือสถานที่อื่นตามความเหมาะสม รวมทั้งประสานงาน กับหน่วยงานรัฐหรือองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องในการจัดฝึกอบรมดังกล่าวด้วย

ในด้านการติดตามประเมินผลโครงการ สำนักงานป่าไม้เขตต้องประสานงาน และให้คำแนะนำแก่หมู่บ้านเป้าหมาย และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชนของจังหวัด ติดตามความก้าวหน้า รับทราบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ

สำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่นมีหน่วยปฏิบัติงานส่งเสริมป่าไม้หน่วยย่อย คือ หน่วยส่งเสริมและเผยแพร่เคลื่อนที่ (Mobile Unit) ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ที่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว พร้อมด้วยยานพาหนะและสื่อทัศนูปกรณ์ที่ทันสมัย ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่งานด้านป่าไม้ให้แก่ราษฎรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่โดยใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ตลอดจนประสานงานให้คำแนะนำสนับสนุน ตลอดจนติดตามประเมินผลการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ในระดับอำเภอ และส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ด้านป่าไม้ให้

แก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมในท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินงานส่งเสริมป่าไม้เป็นไปด้วยความรวดเร็ว และเข้าถึงประชาชนในชนบทได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ศูนย์สาธิตการส่งเสริมด้านป่าไม้จังหวัดขอนแก่น

มีหน้าที่โดยตรงในการจัดทำแปลงสาธิต เพื่อส่งเสริมด้านป่าไม้และรับผิดชอบด้านการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการสาธิตงานด้านป่าไม้เพื่อให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมในการทดลองปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความคิดและความเข้าใจเพิ่มเติม อันจะนำไปสู่ความเชื่อมั่น การยอมรับและให้ความร่วมมือในการพัฒนาป่าไม้ของราษฎร

ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน ศูนย์สาธิตการส่งเสริมด้านป่าไม้มีหน้าที่บำรุงรักษาแปลงสาธิต ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานป่าไม้เขตและสำนักงานป่าไม้จังหวัด เพื่อทำการสาธิตระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่าชุมชน รวมทั้งทำการสำรวจข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนที่ทำระบบวนเกษตรทั้งนอกและในพื้นที่ของรัฐ เพื่อให้คำแนะนำ ความรู้ และให้การบริการด้านการฝึกอบรม/ดูงาน และเป็นแหล่งสนับสนุนการใช้สถานที่เพื่อฝึกอบรม/ดูงานแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือกลุ่มราษฎรตามโครงการฝึกอบรมของสำนักงานป่าไม้เขตและสำนักงานป่าไม้จังหวัดตามที่ได้ร้องขอมา

4. โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ในระหว่างปี พ.ศ. 2530-2537 กรมป่าไม้ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิฟอร์ดให้ดำเนินการโครงการนำร่องวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย โดยดำเนินการร่วมกับมหาวิทยาลัยในภูมิภาคต่าง ๆ สำหรับโครงการวนศาสตร์ชุมชนของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ทำการศึกษาและพัฒนาความร่วมมือกับประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ พัฒนาพื้นที่ที่มีสภาพป่าเสื่อมโทรม ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาอยู่ในหลายพื้นที่ รวมทั้งจังหวัดขอนแก่นด้วย โดยแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 พ.ศ.2530-2532 เป็นการพัฒนารูปแบบในการทำงานด้านวนศาสตร์ชุมชนโดยพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การจัดให้มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ในระดับหมู่บ้าน การจัดแปลงเพาะชำประจำหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชน ระบบการวางแผนและการประเมินผล การฝึกอบรมกลุ่มเป้าหมายทั้งเจ้าหน้าที่และราษฎร

ระยะที่ 2 พ.ศ.2533-2535 พัฒนารูปแบบที่ได้ดำเนินการในช่วงที่ 1 ต่อเนื่องและขยายผลไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงในลักษณะเครือข่ายผู้นำและเครือข่ายการปกครอง

ระยะที่ 3 พ.ศ.2536-2537 นำผลที่ได้เข้าสู่ระบบการปฏิบัติงานของกรมป่าไม้ โดยนำความรู้ที่ได้รับในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เข้าสู่การทำงานของกรมป่าไม้ เช่น โครงการพัฒนาป่าชุมชน โครงการจัดการต้นน้ำ เป็นต้น ซึ่งจะเน้นการฝึกอบรม การประชุม สัมมนาต่าง ๆ เป็นต้น

โครงการได้พัฒนารูปแบบ วิธีการและแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเทคนิคของการส่งเสริมป่าไม้เพื่อกระตุ้นให้ราษฎรในชุมชนชนบทเข้าร่วมในการพัฒนาป่าไม้ ผลของการศึกษาจึงได้นำไปผสมผสานกับระบบการส่งเสริมป่าไม้ของรัฐทั้งในระดับเขตและระดับอำเภอ โดยการให้เจ้าหน้าที่เข้าไปประสานงานกับราษฎรในชุมชนป่าไม้ เพื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และดำเนินการจัดทำแผนการจัดการป่าไม้ให้สอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานของชุมชน ตลอดจนสร้างกิจกรรมทางด้านวนศาสตร์ชุมชนขึ้นในแต่ละท้องถิ่น

การดำเนินงานป่าชุมชนจังหวัดขอนแก่น นับว่าประสบผลสำเร็จอยู่ในขั้นน่าพอใจ (สำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่น, 2537) ทั้งยังเป็นที่น่าสนใจของหมู่บ้าน และมีรูปแบบที่ได้ทำการส่งเสริมคือ การปลูกป่าตามหัวไร่ปลายนาในรูปแบบวิชาการที่เรียกว่า วนเกษตร ก็เป็นการพัฒนาป่าไม้อีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มพื้นที่ป่า และยังเป็นการลดปัญหาการทำลายป่าในเขตอนุรักษ์ เพราะชาวบ้านได้ไม้ใช้สอยที่ปลูกตามที่นาของตนเองหรือที่ว่างที่พอจะปลูกได้ ซึ่งชาวบ้านมีกำลังใจที่จะมาร่วมมือในการดำเนินงานการสร้างป่าชุมชน เพราะมีผลประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบป่าชุมชนแบบพัฒนาที่พบเห็นและได้รับการสนับสนุนคือ การปลูกต้นไม้ตามขอบสระและที่สาธารณะประโยชน์ของโรงเรียน ตลอดจนการปลูกตามที่วัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับความร่วมมือและเต็มใจจากชาวบ้านที่จะกระทำ และเดินทางไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และการสร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของป่าไม้ร่วมกัน แต่ในบางท้องถิ่นชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือมากนัก ปล่อยให้เป็นที่ของนักเรียน ดังนั้นควรที่จะหาวิธีการเพิ่มแรงจูงใจแก่ชุมชนในการพัฒนาป่าชุมชนในหมู่บ้านนั้น

นับตั้งแต่เริ่มโครงการพัฒนาป่าชุมชนจนถึงปัจจุบัน จังหวัดขอนแก่นมีป่าชุมชนแบบ พัฒนาจำนวนทั้งสิ้น 101 หมู่บ้าน เนื้อที่ประมาณ 4,300 ไร่ และมีโครงการพัฒนาเพิ่มขึ้นทุกปี ๆ ละ 12 หมู่บ้านโดยประมาณ ขณะเดียวกันก็ยังมีป่าชุมชนแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้จำนวน 1,055 แห่ง มีเนื้อที่ประมาณ 117,685 ไร่ กระจายอยู่ในทุกอำเภอ และมีลักษณะเด่นหลายแห่งที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดด้วย

สารนิเทศด้านวนศาสตร์ชุมชน

สารนิเทศ (Information) หมายถึงข้อมูลข้อเท็จจริงข่าวสารความคิด ความรู้ที่ได้มีการบันทึกไว้ในสื่อหรือทรัพยากร รูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งหรือกระจายออกไปสู่ผู้ที่ต้องการใช้สารนิเทศ (แมนมาส ซวลิต, 2532ข) และเพื่อใช้ประโยชน์ทางการสื่อสารและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม (ชุตินา สัจจามันท์, 2530) ดังนั้นบุคคลจะสามารถรับรู้สารนิเทศได้ด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งบุคคลนั้นสามารถนำสารนิเทศนั้นไปใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2530)

เกษตรกรในชนบทก็มีการใช้สารนิเทศ เพื่อการประกอบอาชีพของตนเองเช่นเดียวกับกลุ่มอาชีพอื่น ๆ กล่าวได้ว่านอกเหนือจากปัจจัยการเกษตรอื่น ๆ แล้ว สารนิเทศนับว่าเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดคุณภาพของการผลิต เพราะสารนิเทศจะทำให้เกิดแนวคิดและแนวทางในการเริ่มต้นงานใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น (ประภาวดี สืบสนธิ์, 2530) ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างก็พยายามให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนความรู้แก่เกษตรกรด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การส่งเสริม การเผยแพร่ข่าวสาร การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น เพื่อให้เกษตรกรเกิดความรู้ เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม และทำให้เกิดกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ตามมา. (คมสัน หุตะแพทย, 2535)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาถึงสารนิเทศด้านวนศาสตร์ชุมชน โดยจำแนกเนื้อหาสารนิเทศตามรูปแบบของกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนได้เป็น 3 ด้านดังต่อไปนี้

1. สารนิเทศเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ความหมายและรูปแบบของป่าชุมชน วิธีการปลูกป่าชุมชนและบำรุงรักษาป่าชุมชนเทคนิคและวิธีการเพาะชำกล้าไม้และสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้ การบริหารป่าชุมชนและการจัดสรรประโยชน์จากป่าชุมชน สารนิเทศดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรมีความรู้ ในการดำเนินกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนที่เน้นป่าไม้ให้เป็นแหล่งผลิตผลของชุมชน

2. สารนิเทศเกี่ยวกับการใช้ที่ดินป่าไม้ตามกระบวนการวนเกษตร ได้แก่ ลักษณะและประโยชน์ของวนเกษตรวิธีการปลูกไม้ป่าผสมกับพื้นไร่ตามสวนหลังบ้าน วิธีการปลูกไม้ผลผสมกับไม้ป่าในไร่หรือในสวนผลไม้ วิธีการปลูกไม้ต่างระดับ วิธีการปลูกพืชไร่สลับแนวต้นไม้ในพื้นที่ลาดชัน วิธีการปลูกหญ้าหรือพืชอาหารสัตว์ในสวนป่าและทำการเลี้ยงสัตว์ในสวนป่า วิธีการปลูกป่าและเลี้ยงปลาร่วมกันในพื้นที่ป่าชุมชน สารนิเทศดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรมีความรู้ในการดำเนินกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากที่ดินควบคู่กับการป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สารนิเทศเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ กฎหมายป่าไม้และสิ่งแวดลอม การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งซบหน้า การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแนวกันลม

การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์สัตว์ป่า การอนุรักษ์พืชพรรณไม้ป่าและของป่า สารนิเทศดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรมีความรู้ในการดำเนินกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชน เพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตน เช่น อนุรักษ์แหล่งซับน้ำ อนุรักษ์เพื่อเป็นแนวกันลม และป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน อนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

การเผยแพร่สารนิเทศ

การเผยแพร่สารนิเทศ (Information Dissemination) หมายถึง การส่งหรือถ่ายทอดสารนิเทศ จากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งหรือหลายคน จากสถาบันหนึ่งไปยังอีกสถาบันหนึ่งหรือหลายสถาบัน โดยอาศัยกระบวนการสื่อสาร (แมนมาส ซวลิต , 2532ก)

การเผยแพร่สารนิเทศ เป็นกระบวนการสุดท้ายของการจัดการและบริการสารนิเทศ อันประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ คือ การรวบรวม การจัดเก็บ การค้นหาสืบค้น และการเผยแพร่สารนิเทศ (นวนิตย์ อินทามะ, 2526) และถึงแม้ว่าจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายก็ตาม แต่เป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญที่ต้องมีการวางแผนไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเพียงการส่งสารนิเทศไปยังที่ต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่ถ้า การเผยแพร่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเผยแพร่ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม เพื่อให้ผู้ใช้แต่ละกลุ่มสามารถได้รับบริการและสารนิเทศต่าง ๆ ได้โดยง่าย สามารถนำสารนิเทศนั้นไปใช้พัฒนาและแก้ปัญหาให้เกิดประโยชน์สำหรับแต่ละบุคคลต่อไป (Valls, 1983)

สำหรับการเผยแพร่สารนิเทศในชุมชนชนบท ก็คือการให้บริการข่าวสารความรู้ให้แก่ชุมชนทั้งในระดับตำบลและหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนในชนบทได้รับทราบข่าวสารต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ การจัดกิจกรรมการส่งเสริมความรู้แก่ชุมชนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ซึ่งกระทำได้โดยใช้การสื่อสารเป็นสื่อในการเผยแพร่ เช่น การจัดประชุม การจัดนิทรรศการ ทัศนศึกษา ตลอดจนการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการสื่อในการเผยแพร่ เป็นต้น (ปราณี ไทยวัฒนานนท์, 2526)

การเผยแพร่ข้อมูลเรื่องราว ข่าวสาร ความรู้ ความคิด ประสมการณ์ต่างๆ ด้วยวิธีการดังกล่าว นั้น เป็นวิธีการหนึ่งของการเผยแพร่สารนิเทศ ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 4 ประการคือ ผู้เผยแพร่สารนิเทศ เนื้อหาหรือสารนิเทศ วิธีการเผยแพร่สารนิเทศ และผู้รับสารนิเทศ โดยการเผยแพร่ นั้น สารนิเทศจะถูกถ่ายทอดหรือส่งออกสารนิเทศจากผู้เผยแพร่ไปสู่เกษตรกร ด้วยวิธีการต่างเพื่อให้เกษตรกรรับรู้และนำสารนิเทศไปใช้ตามความต้องการ

สารนิเทศหรือข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ทางวนศาสตร์ชุมชนก็เช่นกัน จะถูกส่งหรือถูกถ่ายทอดออกไปสู่เกษตรกรด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามกระบวนการส่งเสริมป่าไม้ เพื่อให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาป่าไม้ของรัฐ ซึ่ง เยาวลักษณ์ อภิชาติ วัลลภ (2535) ได้กล่าวว่า เกษตรกรควรจะได้รับทราบถึงเทคนิควิธีการจัดการป่าไม้ เช่น

การจัดการป่าชุมชน ระบบวนเกษตร การบำรุงรักษาป่าและอนุรักษ์ป่า เป็นต้น จึงจะทำให้เกิดความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเองเกี่ยวกับป่าไม้ และเข้าร่วมในกิจกรรมป่าไม้ในที่สุด

เมื่อนโยบายป่าไม้เน้นที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าไม้ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2535-2539) เป็นต้นมา บทบาทของรัฐจึงมุ่งที่จะส่งเสริมป่าไม้ เพื่อจูงใจประชาชนให้เข้าร่วมกับกิจกรรมป่าไม้ของรัฐ และสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมวนศาสตร์ชุมชนขึ้นในชนบท โดยชักจูงให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญ ของโครงการทางวนศาสตร์ชุมชน และให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเฉพาะการเผยแพร่ข่าวสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการวนศาสตร์ชุมชนให้ชาวบ้านได้รับรู้ เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในโครงการทางวนศาสตร์ชุมชน (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2528)

การส่งเสริมป่าไม้ (Forestry Extension) จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะนำหรือถ่ายทอด เทคโนโลยี/ความรู้ทางการป่าไม้ที่มีอยู่ให้แก่เกษตรกร อันเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสร้างความรู้สึก และความเข้าใจแก่ราษฎรในชุมชนให้เข้าใจถึงประโยชน์ของการพัฒนาป่าไม้ กิจกรรมของการส่งเสริมป่าไม้เพื่อเผยแพร่สารนิเทศ มีหลายลักษณะด้วยกัน (ชัชวาลย์ สุทธิศรีศิลป์, 2535) คือ

1. การให้การศึกษาทางป่าไม้อย่างไม่เป็นทางการ (Non-formal Forestry Education) เพื่อปรับปรุงความรู้ ทักษะและทัศนคติของกลุ่มเป้าหมายหรือเกษตรกรเป้าหมาย ในด้านป่าไม้ กิจกรรมนี้ทำได้โดย การอบรมระยะสั้น การสัมมนา การประชุม การทัศนศึกษา การปฏิบัติการ การบรรยาย และการเยี่ยมเยียน เป็นต้น

2. การประชาสัมพันธ์ (Public Information) อันเป็นการให้ข้อมูลทางด้านป่าไม้แก่ สาธารณชนทั่ว ๆ ไป หรือกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่ม โดยใช้สื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โสตทัศนอุปกรณ์ เป็นต้น ความมุ่งหมายของกิจกรรมนี้ คือ ให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ป่าไม้ของประเทศ หรือได้รับทราบถึงโครงการพัฒนาที่สำคัญ เช่น โครงการพัฒนาป่าชุมชน โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า ฯลฯ และผลสุดท้ายคือ ทำให้ประชาชนเข้าใจ และ/หรือ เปลี่ยนทัศนคติของประชาชนให้ดีขึ้นต่อการเข้าร่วมกิจกรรมป่าไม้

3. การถ่ายทอดวิทยาการก้าวหน้าแบบเบ็ดเสร็จ (Technology Packaging and Transfer) เป็นการศึกษาหรือจัดหาวิทยาการที่ก้าวหน้าใหม่ ๆ ทางป่าไม้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ในการดำเนินงานทางป่าไม้ เช่น ระบบป่าไม้-เกษตร ป่าชุมชน ฯลฯ ไปสู่ประชาชนในชนบท กิจกรรมนี้จะประกอบด้วย การวิจัย การวางแผน การรวบรวม การทดลอง การถ่ายทอด และการติดตามประเมินผล เป็นต้น

4. การให้ความช่วยเหลือและให้บริการทางวิชาการ (Technical Assistance and Service) เป็นการจัดหาวัสดุ การให้คำแนะนำทางวิชาการและการให้บริการแก่เกษตรกรเป้าหมาย รวมไปถึงการติดต่อประสานงานกับองค์กรในชุมชนด้วย

ด้วยกิจกรรมดังกล่าว การส่งเสริมป่าไม้จึงเปรียบเสมือนผู้ให้การศึกษาแก่ประชาชน เนื่องจากเป็นกระบวนการศึกษาออกโรงเรียนที่ให้คำแนะนำแก่ประชาชน และมีบทบาทในการกระจาย ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางป่าไม้ไปสู่ประชาชน เช่น ระบบป่าไม้-เกษตร ป่าชุมชน การอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นต้น

วิธีการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ไปสู่เกษตรกรด้วยการส่งเสริมป่าไม้ มีหลายลักษณะด้วยกัน หากจัดแบ่งตามลักษณะของผู้รับข่าวสารหรือเกษตรกร สามารถแบ่งได้ 3 วิธี (วิจิตร อวาระกุล, 2527; ชัชวาลย์ สุทธิศรีศิลป์, 2535; Pearmsak Makarabhirom, 1991) คือ

1. การส่งเสริมรายบุคคล เป็นการส่งเสริมโดยตรงแบบตัวต่อตัว ระหว่างนักส่งเสริมกับบุคคลเป้าหมายแต่ละคน ซึ่งจะมีประโยชน์มากในกรณีที่บุคคลเป้าหมายเป็นผู้นำท้องถิ่น เช่น เกษตรกรผู้นำ ผู้นำชุมชน เป็นต้น การส่งเสริมเป็นรายบุคคลแบ่งออกเป็นหลายวิธีด้วยกัน คือ

- 1.1 การเยี่ยมเยียนบ้านและไร่นา
- 1.2 การที่เกษตรกรมาพบเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่สำนักงาน
- 1.3 การติดต่อทางจดหมายเป็นรายบุคคล
- 1.4 การติดต่อสอบถามทางโทรศัพท์

2. การส่งเสริมแบบกลุ่ม เป็นวิธีการส่งเสริมที่ใช้มากกว่าส่งเสริมเป็นรายบุคคล เพราะสามารถเข้าถึงกลุ่มบุคคลได้มากกว่า และประหยัดเวลากว่า ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาการขาดเจ้าหน้าที่ส่งเสริม และปัญหาเรื่องเวลาในการส่งเสริม การส่งเสริมแบบกลุ่มมีประสิทธิภาพมากในการชักจูงกลุ่มเป้าหมาย ให้ยอมรับความคิดใหม่ๆ ตลอดจนการนำไปทดลองใช้ ปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้ในการส่งเสริมผ่านสถาบันเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มผู้นำ การเปลี่ยนแปลงที่จะนำความรู้ ข่าวสาร และแนวคิดใหม่ ๆ ไปเผยแพร่ต่อเพื่อนบ้าน การส่งเสริมแบบนี้การถ่ายทอดวิชาการหรือความรู้เทคโนโลยีต่าง ๆ มักจะประกอบด้วยการใช้สื่อหรือสื่อทัศนูปกรณ์ ประกอบการบรรยาย และเปิดให้มีการซักถามปัญหาต่าง ๆ ด้วย วิธีการส่งเสริมแบบรายกลุ่มแบ่งออกเป็น

- 2.1 การประชุม โดยการจัดบรรยาย การอภิปรายกลุ่ม การอภิปรายคณะ การประชุมเชิงปฏิบัติการ การฝึกอบรม เป็นต้น
- 2.2 การสาธิต โดยการสาธิตผลและสาธิตวิธี ตลอดจนการจัดงานวันสาธิต
- 2.3 การจัดการประกวด
- 2.4 การจัดทัศนศึกษาดูงาน
- 2.5 การฝึกอบรม

3. การส่งเสริมแบบมวลชน โดยวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะมุ่งติดต่อกับบุคคลจำนวนมาก โดยเน้นที่จะเผยแพร่ข่าวสารความรู้ผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ไปสเตรอร์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตลอดจนการเล่นพื้นเมือง ละคร หมอลำ เป็นต้น วิธีการนี้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายขนาดใหญ่ได้อย่างรวดเร็วโดยไม่จำกัดจำนวนสามารถใช้กระตุ้นกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับแนวคิดใหม่ ๆ วิธีการส่งเสริมแบบนี้แบ่งออกเป็น

3.1 การใช้วิทยุกระจายเสียง

3.2 การใช้โทรทัศน์

3.3 การใช้สิ่งพิมพ์ ได้แก่ วารสารวิชาการ เอกสารคำแนะนำ จดหมายเวียน ไปปลิว หนังสือพิมพ์ หนังสือ คู่มือแนะนำวิธีการทำด้วยตนเอง ไปสเตรอร์หรือแผ่นโฆษณา เอกสารเผยแพร่อื่น ๆ เป็นต้น

3.4 การฉายภาพยนตร์

3.5 การจัดนิทรรศการ

3.6 การรณรงค์

การที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ จะส่งเสริมให้บุคคลเป้าหมายได้เรียนรู้และยอมรับสิ่งใหม่หรือแนวคิดใหม่ไปปฏิบัติใน นอกเหนือจากการพิจารณาถึงจุดมุ่งหมาย สภาพสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของการส่งเสริมแต่ละแห่งแล้ว เจ้าหน้าที่ส่งเสริมจะต้องพิจารณาถึงกลุ่มเป้าหมาย ในการส่งเสริมอีกด้วย จึงจะสามารถเลือกใช้วิธีการส่งเสริมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การรับสารนิเทศของเกษตรกร

เกษตรกรที่เป็นเป้าหมายของการส่งเสริมป่าไม้ จะได้รับสารนิเทศจากกระบวนการสื่อสารตามที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรใช้วิธีการต่าง ๆ ดังกล่าว

1. ความสำคัญของการสื่อสารต่อเกษตรกร

เมื่อเจ้าหน้าที่นำความรู้ทางด้านวนศาสตร์ชุมชนเข้าไปเผยแพร่ให้แก่เกษตรกร กระบวนการสื่อสารจึงเกิดขึ้น เพราะมีการถ่ายทอดความคิดหรือข่าวสารจากนักส่งเสริมไปยังเกษตรกร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกษตรกรสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการทำลายป่าไม้มาสู่การอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนของตนมากขึ้น การส่งเสริมด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ข่าวสารไปสู่เกษตรกรนั้น Ouchi (1985) กล่าวว่า เป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) ประเภทหนึ่ง ซึ่งต้องศึกษาแยกแยะออกจากการสื่อสารโดยทั่วไป เพราะว่าการสื่อสารนี้มุ่งเน้นที่จะจูงใจ (motivate)

มากกว่า โดยการส่งสารและรับสารที่ถ่ายทอดแนวคิดใหม่ ทักษะใหม่ หรือแนวปฏิบัติใหม่ไปสู่ผู้รับสาร

นอกเหนือจากการใช้กระบวนการส่งเสริม (Extension contact) แล้ว กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนายังสามารถกระทำได้อีกหลายวิธี เช่น การเผยแพร่ทางสื่อมวลชน (mass media) การให้การศึกษา (Education) การปฐมนิเทศหรือสารัตถวิธี (Orientation) เป็นต้น (Sharma & Dak, 1985)

ในกิจกรรมการพัฒนา การสื่อสารนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อให้ความรู้หรือถ่ายทอดนวัตกรรมเป็นอย่างมาก ระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะทำให้การทำงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ประสานสอดคล้องกัน ดังที่ วิทยุชัมพู จาร์สพันธ์ (ม.ป.ป., 1) กล่าวว่า

“...การที่จะให้ประชาชนได้รับความรู้และได้ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีอย่างถูกต้อง ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการสร้างระบบการติดต่อสื่อสารที่ดี ระหว่างหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและกลุ่มประชาชนเป้าหมายซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) มากกว่าจะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) นั่นคือการสร้างกลไกการติดต่อสื่อสาร เพื่อให้ประชาชนได้สะท้อนความคิดเห็น ปัญหาและความต้องการของตนเองได้...”

ในประเด็นนี้ การส่งเสริมป่าไม้ เป็นการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นการสื่อความความหมายสองทาง (two-way communication) ดังกล่าวข้างต้น เป็นการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมกับกลุ่มบุคคลเป้าหมาย (สุรพล จันทราปัติย์, 2534) ซึ่งบุคคลทั้งสองจะมีการสื่อความหมายและถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน การสื่อสารที่เกิดขึ้นจึงเป็นการกระตุ้นให้เกิดการกระทำอันสืบเนื่องมาจากการเปิดรับข่าวสารหรือนวัตกรรมผ่านช่องทางต่าง ๆ เนื่องจากผลที่เกิดขึ้นของการสื่อสาร คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามลำดับ (ชนวนดี บุญลือ, 2528)

ระบบและจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนของการส่งเสริมป่าไม้ นวัตกรรมหรือสิ่งใหม่จะถูกสื่อสารไปยังเกษตรกร เกษตรกรจะได้รับความรู้และเทคโนโลยีที่มีประโยชน์ และเกิดการเรียนรู้ในสาระสำคัญของนวัตกรรมที่ได้รับ ทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อโครงการพัฒนาชุมชนที่เจ้าหน้าที่นำเข้าไปส่งเสริมในชุมชน ช่วยลดแรงต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นจากขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม การสื่อสารนวัตกรรมจึงเป็นตัวช่วยชักจูงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร และส่งผลให้งานพัฒนาชุมชนสำเร็จได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2. องค์ประกอบของการสื่อสาร

ในกระบวนการของการสื่อสารประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่สำคัญ (ชนวนดี บุญลือ, 2528) คือ

2.1 ผู้ส่งสาร (Source) คือ บุคคลหรือแหล่งที่มาของสาร ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลเพียงคนเดียวหรือหลายบุคคล หรือองค์การ เช่น สถานีวิทยุ โทรทัศน์ สำนักพิมพ์ หน่วยงานของรัฐบาล ครูหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริม

2.2 สาร (Message) คือ เนื้อหาสาระของข่าวสารที่ส่งออกไปจากผู้ส่งสาร ซึ่งอาจเป็นความคิด หรือ เรื่องราวที่ผู้ส่งสารต้องการส่งออกไปตามช่องทางต่าง ๆ เช่น คำพูด ข้อเขียน ท่าทาง สัญลักษณ์ รูปภาพ เป็นต้น

2.3 ช่องสาร (Channel) หมายถึง ช่องทาง หรือ สื่อที่จะนำเนื้อหาข่าวสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ประสิทธิภาพของการสื่อสารขึ้นอยู่กับทางเลือกช่องทางที่เหมาะสม เนื่องจากความสามารถต่อการรับรู้ของผู้รับสารแตกต่างกัน เช่น การได้เห็น การได้ยิน การได้สัมผัส การได้กลิ่น และการได้ลิ้มรส การส่งผ่านข่าวสารไปตามช่องทางไม่จำเป็นต้องผ่านสื่อทางเดียวกันเสมอไป แต่อาจส่งไปได้มากกว่า 2 ช่องทางพร้อมกันก็ได้

2.4 ผู้รับสาร (Receiver) คือ บุคคลที่เป็นจุดหมายปลายทางของข่าวสารที่ส่งออกไป ผู้รับสารจะได้รับรู้ข่าวสารจากช่องทางหรือสื่อต่าง ๆ ผู้รับสารอาจจะเป็นบุคคลคนเดียว เป็นกลุ่มหรือมวลชนก็ได้

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของการสื่อสาร จะเห็นว่าเกษตรกรอยู่ในฐานะของผู้รับสาร หรือผู้ชมผู้ฟัง (Audience) จากการส่งเสริมป่าไม้ ซึ่งจะต้องเปิดรับสารผ่านช่องทาง การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เป็นผู้เปิดรับภาพข่าวทางโทรทัศน์ ผู้ฟังวิทยุ ผู้ชมภาพยนตร์ ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ ผู้เข้าร่วมประชุม ผู้เข้ารับการอบรม เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้การสื่อสารสัมฤทธิ์ผล จะต้องกำหนดเนื้อหาข่าวสาร ตลอดจนการนำเสนอข่าวสารในลีลาและรูปแบบที่เหมาะสมกับผู้รับสาร ด้วยเหตุนี้การศึกษาผู้ฟังหรือผู้รับสารเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำ เพื่อนำมาพิจารณาประกอบการวางแผนการสื่อสารที่มีประสิทธิผลตามต้องการ

3. การรับสารนี้เทศจากสื่อประเภทต่าง ๆ

ในการเผยแพร่ความรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ เครื่องมือที่จะมาช่วยให้เกิดผลสำเร็จในการเปลี่ยนแปลง ความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติของเกษตรกร คือ การใช้สื่อเป็นพาหนะ นำข่าวสารหรือ สารนี้เทศไปสู่ผู้รับ ประสิทธิภาพของการสื่อสารจึงขึ้นกับประเภทของสื่อที่ใช้เป็นสำคัญ เพราะสื่อแต่ละประเภทมีบทบาทแตกต่างกันไป ตามแต่ลักษณะ วัตถุประสงค์ และเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร หากเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมจะทำให้การถ่ายทอดมีประสิทธิภาพสูงสุดและเข้าถึงเกษตรกรได้มากที่สุด (พนิต เข็มทอง, 2528)

สื่อที่ใช้ในการส่งเสริมนี้เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดและเป็นตัวเราให้บุคคลเกิดการรับรู้ตรงความต้องการของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ชนวนดี บุญลือ (2528) ได้จำแนกสื่อออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งมีบทบาทต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการเผยแพร่นวัตกรรม คือ

3.1 สื่อระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) หมายถึง การที่ผู้รับสารและผู้ส่งสารเผชิญหน้ากันในการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น การสื่อสารระหว่างเพื่อนบ้าน การสื่อสารโดยผู้นำชุมชนเป็นผู้ส่งสาร การสื่อสารระหว่างเกษตรกรและนักพัฒนา เป็นต้น สื่อบุคคลมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเผยแพร่นวัตกรรม โดยเฉพาะในการพัฒนาชนบทซึ่งต้องอาศัยบุคคลเป็นช่องทางในการนำข่าวสารการพัฒนาไปสู่กลุ่มเป้าหมาย

วิยุทธ จรรย์พันธ์ (ม.ป.ป.) กล่าวว่า บุคคลที่มีบทบาทต่อการสื่อสารระหว่างบุคคลคือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้นำความคิดเห็น บุคคลเหล่านี้จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งข้อมูลกับประชาชนเป้าหมาย ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสารให้ดียิ่งขึ้น การติดต่อสื่อสารในลักษณะนี้เป็นการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ชั้นตอน คือจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้นำความคิดเห็น และจากผู้นำความคิดเห็นไปสู่ประชาชนเป้าหมายคนอื่น ๆ

3.1.1 ผู้นำความคิดในท้องถิ่น (Local opinion leader) หมายถึง ลักษณะที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคนในกลุ่มสังคม สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่มสังคมนั้น บุคคลเหล่านี้ได้แก่ผู้นำความคิดทั่วไป คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรกรผู้นำ ซึ่งมีทั้งลักษณะของผู้นำความคิดเฉพาะเรื่อง และผู้นำความคิดในเรื่องทั่วไป

3.1.2 ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agents) คือผู้ที่มีวิชาชีพมีอิทธิพลในการตัดสินใจรับนวัตกรรมของกลุ่มเป้าหมาย บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานงานในการติดต่อระหว่างกลุ่มบุคคล 2 กลุ่ม คือ ระหว่างหน่วยงานหรือองค์การของผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่รับผิดชอบในการเผยแพร่ความคิดใหม่ ๆ หรือนวัตกรรมสู่กลุ่มเป้าหมาย เช่น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ ครู พัฒนาการ เกษตรตำบล ตลอดจนกลุ่มหรือสถาบันในท้องถิ่นนั้น

3.2 สื่อมวลชน (Mass Media) หมายถึง สื่อที่สามารถไปถึงผู้รับได้เป็นจำนวนมากได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว โดยผ่านสื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ ได้แก่วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ ภาพยนตร์หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ เป็นต้น

สื่อมวลชนจะมีอิทธิพลต่อกลุ่มประชาชนเป้าหมายทางด้านความคิด - ความรู้ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งนับว่ามีบทบาทต่อการเผยแพร่นวัตกรรมในชนบทเป็นอย่างมาก เนื่องจากปัจจุบันปัจจัยพื้นฐานได้ขยายไปสู่สังคมชนบทมากขึ้น นอกจากนี้สื่อมวลชนยังช่วยกระตุ้นให้มวลชนตื่นตัวกับนวัตกรรมต่างๆที่เกษตรกรได้รับจากการส่งเสริมป่าไม้ ซึ่งหลังจากเกษตรกรได้รับข่าวสารแล้วก็จะพยายามแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติมจากเพื่อนบ้านหรือเจ้าหน้าที่

ที่ส่งเสริมป่าไม้หรือผู้นำต่อไป แต่อิทธิพลของสื่อแต่ละประเภทจะมีมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของผู้รับหรือกลุ่มบุคคล (audience) ดังนั้นการศึกษาบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายอย่างละเอียดก็จะสามารถจัดเนื้อหาข่าวสารและเลือกวิธีการส่งข่าวสารให้เหมาะสมได้

3.3 สื่อเฉพาะกิจหรือสื่อกิจกรรม เป็นสื่อที่เกิดขึ้นเนื่องจากข้อจำกัดของสื่อบุคคลและสื่อมวลชน เช่น สื่อมวลชนมีความสามารถดีกว่าสื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสาร ขณะเดียวกันสื่อบุคคลก็มีบทบาทต่อการตัดสินใจของประชาชน ดังนั้นเพื่อการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นไปได้อย่างได้ผล จึงควรรนำสื่อต่างๆ มาใช้ร่วมกันในลักษณะผสมผสาน เพื่อให้เกิดการส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้สารนิเทศต่าง ๆ เผยแพร่ไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง สารนิเทศได้รับความสนใจจากประชาชน และทำให้มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ตามมา (สุพิศรา ผาสุย, 2532) สื่อประเภทนี้มีหลายลักษณะคือ

3.3.1 สื่อเฉพาะกิจ เป็นสื่อที่สร้างขึ้นเพื่อถ่ายทอดข่าวสารไปยังมวลชนบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายเฉพาะ มีเนื้อหาเฉพาะด้านและมีเป้าหมายที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม เช่น วิดีทัศน์ สไลด์ แผ่นปลิว แผ่นพับ หนังสือเผยแพร่เล่มเล็ก ๆ เอกสารแนะนำประกอบ หนังสือเวียน จดหมายติดต่อ หนังสือพิมพ์กึ่งแห่ง เอกสารเผยแพร่ หนังสือเล่มเล็ก แผ่นโฆษณา หนังสือพิมพ์ฉบับพิเศษ หนังสือภาพ นิตยสาร หนังสือคู่มือ แฟ้มหรือหนังสือคู่มือสำหรับแจกผู้สื่อข่าว หนังสือรายงานประจำปี เป็นต้น (วิจิตร อวระกุล, 2527)

3.3.2 สื่อกิจกรรม เป็นสื่อประเภทเทคนิคหรือวิธีการเป็นการสื่อความหมายหรือถ่ายทอดประสบการณ์ในรูปของกิจกรรม ซึ่งอาจรวมเอาสื่อหลาย ๆ ประเภทเข้าด้วยกัน การใช้สื่อเหล่านี้อาจจัดในรูปของกลุ่มหรือมวลชนทั่วไปก็ได้ตามแต่ลักษณะของกิจกรรมที่จัดขึ้น เช่น การจัดสื่อกิจกรรมในรูปของนิทรรศการ โดยนำเอาสื่อหลาย ๆ ประเภทมาแสดงไว้นั้นที่เดียวกัน การแสดงสาธิตโดยทำกิจกรรมให้กับผู้ชมเฉพาะกลุ่ม และใช้สื่อหลายประเภทประกอบ เช่น โสตทัศนอุปกรณ์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

สื่อกิจกรรมที่สำคัญแบ่งออกเป็น

- การสาธิต
- การจัดทัศนศึกษา
- การจัดนิทรรศการ
- การรณรงค์
- การจัดประกวด
- การประชุม
- การฝึกอบรม

การมีส่วนร่วมของเกษตรกร

การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง ความร่วมมือ (Corporating) ในการกระทำบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งรวมไปถึงความรับผิดชอบ ทั้งนี้ประชาชนในชุมชนสามารถเข้าร่วมในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ได้ในทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นบุคคล สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527) และสามารถเข้าร่วมได้ตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนถึงกระบวนการสิ้นสุดหรือเข้าร่วมเพียงกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งก็ได้ (ดุษฐิ์ อายุวัฒน์, ธีรพันธ์ ทีทา และ เขาวนุช แซ่ตั้ง, 2535)

ในประเด็นของการมีส่วนร่วมนี้ กรมป่าไม้มีนโยบายที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนอย่างชัดเจน โดยการปรับปรุงการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่การจัดให้มีระบบข้อมูลข่าวสารทางด้านวิชาการ และการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐ เพื่อสนับสนุนส่งเสริมความร่วมมือของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน ทั้งในด้านของการวางแผนงาน การลงทุนดำเนินงาน การติดตามและประเมินผลงาน พร้อมทั้งการให้ความสนับสนุนในด้านความรู้ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณต่าง ๆ ควบคู่กันไป ทั้งนี้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน กรมป่าไม้ได้กำหนดไว้ว่า ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนใน 5 ขั้นตอนดังนี้ (กรมป่าไม้, 2537ก)

1. การมีส่วนร่วมในการระบุปัญหา และความต้องการให้มีป่าชุมชนของท้องถิ่น เป็นขั้นตอนแรกซึ่งนับว่ามีความสำคัญที่สุด ประชาชนจะต้องตระหนักถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จึงจะทำให้เข้าใจและมองเห็นความสำคัญของกิจกรรมและให้ความร่วมมือในขั้นต่อไป

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน ในขั้นนี้ประชาชนต้องร่วมมือในการวางแผนงาน โดยใช้ข้อมูลในขั้นตอนแรกมากำหนดวัตถุประสงค์ในกิจกรรมที่จะทำการวางแผน การระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ เพื่อใช้ในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการดำเนินงาน เป็นการนำแผนงานที่วางไว้มาปฏิบัติ ในขั้นนี้ประชาชนจะได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม เรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิด รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกความเป็นเจ้าของในผลงานที่เกิดขึ้นด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุม ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุมการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ ตามแผนงานที่วางไว้ เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของการผลงาน ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินงานอันจะได้แก้ปัญหาได้อย่างทันที่

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะได้ทราบว่า การดำเนินงานที่ทำไปนั้นได้รับผลสำเร็จหรือไม่ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่

สำหรับการมีส่วนร่วมตามแนวทางวนศาสตร์ชุมชน คือ การที่ประชาชนหรือกลุ่มในท้องถิ่นหรือทั้งชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอน (เขาวลัษณ์ อภิชาติวิมลภ, 2535) กล่าวคือ มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน ซึ่งรวมถึงการเลือกพื้นที่ การตัดสินใจเกี่ยวกับพันธุ์ไม้และระบบการปลูก มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน เช่น การจัดการปลูก การดูแลรักษา การจัดการผลผลิตและการขาย และมีส่วนร่วมในการประเมินผลและรับประโยชน์จากการดำเนินงาน เช่น ได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิตของต้นไม้และกล้าไม้หรือรายได้จากสวนป่า เป็นต้น ซึ่งในประเด็นนี้ ดุษฎี อายุวัฒน์, ธีรนนท์ ทิศา และเขาวนุช แซ่ตั้ง (2535) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานวนศาสตร์ชุมชนใน 4 ขั้นตอนดังกล่าวคือ กระบวนการริเริ่มกิจกรรมต่าง กระบวนการวางแผน กระบวนการดำเนินการ และกระบวนการประเมินผล รวมทั้งได้ศึกษาถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ด้วย เช่น ร่วมประชุม ร่วมออกเงิน ร่วมออกวัสดุ ร่วมประชาสัมพันธ์ ร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น ทั้งนี้การที่ชาวชนบทจะเข้าร่วมหรือไม่นั้น ขึ้นกับผู้แปลความหมาย ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามการรับรู้ของแต่ละคน หรือขึ้นอยู่กับกระบวนการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพิจารณาได้ใน 2 ส่วนคือ กระบวนการส่งสาร และกระบวนการรับสาร (Ouchii, 1985)

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของเกษตรกรสามารถกระทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมในลักษณะต่าง ๆ เช่น ร่วมประชุม ร่วมออกเงินออกวัสดุ ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมเป็นผู้ชักชวน ร่วมเข้ารับการอบรม ร่วมเป็นอาสาสมัครหรือเป็นสมาชิก ร่วมประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรก็สามารถให้ความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการพัฒนาป่าชุมชนในหมู่บ้านในกระบวนการใดก็ได้ กล่าวคือ สามารถเข้าร่วมได้ตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนถึงกระบวนการสิ้นสุดหรือเข้าร่วมเพียงกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งก็ได้ เช่น ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการดำเนินงาน และขั้นตอนการประเมินผลโครงการ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษา การกระทำหรือการให้ความร่วมมือของเกษตรกรทั้งในด้านลักษณะและขั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะศึกษาเฉพาะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชนดังต่อไปนี้ คือ กิจกรรมการปลูกสร้างเรือนเพาะชำ กิจกรรมการเพาะชำกล้าไม้/จัดเตรียมกล้าไม้เพื่อปลูกในป่าชุมชน กิจกรรมการปลูกป่า/ปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะหรือบริเวณที่พักอาศัย กิจกรรมการปลูกป่า/ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน กิจกรรมการดูแลรักษาป่าชุมชน กิจกรรมการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ผู้นำในหมู่บ้านและสภาตำบล กิจกรรมการฝึกอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่มผู้ดูแลรักษาป่าหรืออาสาสมัครดูแลรักษาป่าชุมชน กิจกรรมการให้ความรู้ด้านวนเกษตรหรือการอนุรักษ์ป่าอื่น ๆ เช่น การปลูกผักสวนครัว การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การปลูกต้นไม้พื้นที่ทำกิน การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง การรับสารนิเทศด้านวนศาสตร์ชุมชนของเกษตรกรในหมู่บ้าน โครงการพัฒนาป่าชุมชน จังหวัดขอนแก่น มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 31 เรื่อง จำแนกออกเป็น 3 ประเด็นคือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาป่าชุมชนจำนวน 6 เรื่อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรจำนวน 11 เรื่อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับสารนิเทศของเกษตรกรจำนวน 11 เรื่อง ส่วนงานวิจัยในต่างประเทศนั้นมีทั้งสิ้น 3 เรื่อง ดังนี้

1. การพัฒนาป่าชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวน 6 เรื่อง ได้ดังต่อไปนี้

1.1 กิจกรรมป่าชุมชนในหมู่บ้าน

Sila (1993) ได้ทำการศึกษาถึงกิจกรรมป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในเขตความรับผิดชอบของสำนักงานป่าไม้เขตขอนแก่นและสำนักงานป่าไม้จังหวัดขอนแก่นพบว่า กิจกรรมป่าชุมชนมีทั้งในรูปแบบของการปลูกเป็นสวนป่า และการรักษาป่าธรรมชาติให้คงสภาพเดิมที่เป็นอยู่ แต่ในสภาพของความเป็นจริง กิจกรรมส่วนใหญ่เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินการหรือเตรียมไว้ให้เท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) ที่พบว่า ราษฎรได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนเพียงการร่วมปลูกป่าเท่านั้น มิได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การแสดงความคิดเห็น การริเริ่มโครงการ การดูแลรักษา การคัดเลือกคณะกรรมการที่จะเข้ามาดูแลป่าชุมชน และการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้จากป่าชุมชน

1.2 ปัญหาการดำเนินงานป่าชุมชน

ผลงานวิจัยของ สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคประการหนึ่งในการดำเนินงานโครงการป่าชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชนใน อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น คือ ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจในขั้นตอนการปลูกและขาดประสบการณ์ในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีดา อุตระกุล และคนอื่น ๆ (2533) ที่พบว่า ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานป่าชุมชนที่ชัดเจนเช่นกัน รวมทั้งการวิจัยของ สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) เกี่ยวกับทัศนคติและแรงจูงใจของครูและราษฎรต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชน หมู่บ้านวังแค และหมู่บ้านวังจาน อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ ก็พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่มีระดับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานด้านป่าชุมชนอยู่ในระดับต่ำ ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรได้เข้าใจถึงหลักการ แนวทางเกี่ยวกับการ

ดำเนินงานของป่าชุมชน และผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับ เพื่อสร้างการยอมรับจากรัฐ และส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าไม้ต่อไป

อย่างไรก็ตามการศึกษาของ Suchat Kalyawongsa (1993) เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางด้านวนศาสตร์ชุมชนของชาวชนบทจังหวัดเชียงใหม่ ภาพสินธุ์ แม่ฮ่องสอน ยังพบว่า แม้ว่าเจ้าหน้าที่ประสานงานป่าไม้ (Community Organizer) จะเป็นผู้ที่มิบทบาทต่อกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านเป็นอย่างมาก แต่ในกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านนั้น พบว่า ชาวบ้านมีปัญหาทางการสื่อสารเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านเวลาของชาวบ้าน ชาวบ้านขาดความรู้พื้นฐาน และขาดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ ขณะเดียวกันการฝึกอบรมที่จัดขึ้นก็มีจำนวนหัวข้อมากเกินไป มีการใช้เทคโนโลยีในการถ่ายทอดไม่เหมาะสม อีกทั้งโครงการสาธิตต่าง ๆ ที่จัดขึ้นก็ล้มเหลวด้วย

สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) กล่าวว่า เพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา และเข้าร่วมมือในกิจกรรมพัฒนาป่าไม้มากขึ้น บทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ปฏิบัติงานในท้องที่ จึงควรที่จะเปลี่ยนแปลงบทบาทเดิมมาเป็นนักเผยแพร่ ส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ความรู้ทางด้านป่าไม้ ตลอดจนความรู้ด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (สิทธิชัย เสรีสงแสง, 2535) ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Sila (1993) ที่พบว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ควรให้ความสำคัญกับบทบาทในการส่งเสริมโครงการพัฒนาป่าชุมชน โดยการวางแผนอย่างรอบคอบและยืดหยุ่นการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในท้องถิ่น

นอกจากนี้ สิทธิชัย เสรีสงแสง (2535) ยังกล่าวว่า ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พระภิกษุ และครู ก็ควรได้รับการส่งเสริมบทบาทต่อการพัฒนาป่าไม้ให้มากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งจะช่วยให้ราษฎรเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และสามารถชี้ชวน ชักนำให้ราษฎรเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ และบุญยงค์ เกศเทศ (2535) ที่ศึกษาถึง ป่าชุมชนหมู่บ้านหนองไหล อ.เมือง จ.ขอนแก่น พบว่า ผู้นำชุมชนควรที่จะสร้างแนวความคิดใหม่ให้เกิดแก่ชาวบ้าน เพื่อให้เห็นคุณค่าการอนุรักษ์ และการพัฒนาป่าชุมชน

2. การมีส่วนร่วมของเกษตรกร

การศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวน 11 เรื่อง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

ผลการวิจัยของ นภา ชมไพบุลย์ (2530) ที่ทำการศึกษาดัง การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของเกษตรกร พบว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของสมาชิกเกษตรกรส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์มากกว่าในขั้นการตัดสินใจ มี

สมาชิกเพียงส่วนน้อยที่มีส่วนในการแสดงความคิดเห็น ส่วนช่องทางที่สมาชิกมีส่วนร่วมได้มีทั้งลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือ ลักษณะที่เป็นทางการได้แก่ การประชุม ส่วนลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คือ การพบปะสังสรรค์กับสมาชิกบางคน หรือกับกรรมการบางคน เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการดำเนินงาน

2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยของ ประสพสุข ตีอินทร์ (2531) เรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ พบว่า นอกเหนือจากปัจจัยด้านประชากรและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังมีปัจจัยด้านจิตวิทยาทางสังคมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของกำนันผู้ใหญ่บ้านอีกด้วยด้วย อาทิเช่น การได้รับการอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ และการได้พบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ ดุษฎี อายุวัฒน์, ธีรพันธ์ ทิทา และ เยาวนุช แซ่ตั้ง (2535) ที่พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในงานวนศาสตร์ชุมชน กรณีชุมชนห้วยม่วง จ.ขอนแก่น คือ การที่เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้ (จปป.) ได้พูดคุยตัวต่อตัว และมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอ จะทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น

นอกจากนี้ผลการวิจัยของของ สมใจ เข้มเจริญ (2531) ซึ่งศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ต.สะเตียบ อ.สอง จ.แพร่ ยังพบว่ามีปัจจัยหลายประการที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ จำนวนที่ดินการไร่ประโยชน์ ความรู้ ความคิดเห็น และการได้รับข่าวสารของประชาชน สอดคล้องกับการวิจัยของ อนงค์ พัฒนจักร (2535) ซึ่งศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จ.ขอนแก่น พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีอย่างมีนัยสำคัญคือ รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่ม การความหวังในผลประโยชน์ และวิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้

ผลการวิจัยของ เพ็ญศรี รัตนะ (2536) ซึ่งศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อม กรณีจังหวัดอุบลราชธานี ยังพบว่า นอกเหนือจากการเป็นหนี้สิน การเป็นกรรมการหมู่บ้าน การมีคนในครอบครัวไปทำงานต่างถิ่นแล้ว การได้รับข้อมูลข่าวสารนั้น มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกิจกรรม แม้ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมในงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมของกรรมการพัฒนาชุมชนน้อยก็ตาม แต่ก็มี การรับรู้กับงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมมาก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ไพรัช เคนวิเศษ (2538) ที่พบว่า การเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 กับตัวแปรต่าง ๆ คือ ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม

ระดับความคิดเห็น บุคลิกภาพ ขนาดที่ดินที่ถือครอง ช่องทางข่าวสาร ความถูกต้องของข่าวสาร และประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ

หากพิจารณาเฉพาะปัจจัยทางการสื่อสารกับการมีส่วนร่วม ผลงานวิจัยของพิสิฏฐ์ บุญไชย (2529) ที่ศึกษา การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของกรมการสภาตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมคือ การได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชน หากจะให้การอนุรักษ์ป่าไม้ในบริเวณนี้สำเร็จ จะต้องมีการให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ผ่านทางสื่อมวลชนด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า ระดับความสนใจข่าว การได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชน และความสนใจต่อโครงการอนุรักษ์ป่าไม้มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ กลุ่มที่ได้รับทราบเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ทางสื่อมวลชนมาก จะมีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้มากกว่ากลุ่มที่ได้รับน้อยกว่า

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการวิจัยของ สุริยา ยีขุน (2534) ที่ทำการศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน จ. นครราชสีมา พบว่า ปัจจัยที่มีก่อให้เกิดความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และสามารถพยากรณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนได้คือ การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชน ทั้งนี้ในการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ดังกล่าว บุษบา ภูสกุล (2535) ได้ทำการศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ อ.วัฒนานคร จ.ปราจีนบุรี พบว่าพฤติกรรมเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวก กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้

ในขณะที่ จินดา คุ่มกิตติชัย (2532) ได้ทำการศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความร่วมมือของประชาชน ในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ เฉพาะกรณีประชาชนในเขต จ.ฉะเชิงเทรา พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารนั้น มีความสัมพันธ์ทางลบกับการให้ความร่วมมือในการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้ารับฟังเรื่องการปลูกต้นไม้ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ จากวิทยุและเสียงตามสายน้อยกว่าประชาชนในเขตเกษตรกรรมล้าหลัง

3. การรับสารนิเทศของเกษตรกร

งานวิจัยที่ศึกษาถึงการรับสารนิเทศของเกษตรกรมี 11 เรื่องด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 การรับสารนิเทศจากแหล่งสารนิเทศต่าง ๆ

พิทยา กาบมาลา (2533) ได้ศึกษาถึง การรับสารนิเทศด้านสาธารณสุข มูลฐานของประชาชนในอำเภอสีเทราย จ.เชียงใหม่ พบว่า มีการรับสารนิเทศด้านสาธารณสุข มูลฐานจากแหล่งสารนิเทศอื่น ๆ ในระดับน้อยและน้อยมาก โดยเฉพาะจากแหล่งที่มีหน้าที่โดยตรง คือ เจ้าหน้าที่อนามัยอำเภอ เจ้าหน้าที่อนามัยตำบล ยสม. และ ผสส. แต่ที่ได้รับสูงมีเพียงแหล่งเดียว คือ รับจากโทรทัศน์ โดยได้รับในระดับปานกลาง

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ นำชัย ทนุผล และ สุนิสา ทนุผล (2535) ที่ศึกษาถึง การรับบริการข่าวสารทางการเกษตรของสตรีเกษตรกรในจังหวัด เชียงใหม่ และการศึกษาของ เชาวน์ วิเศษโชค (2535) ที่ศึกษาถึงการรับบริการข่าวสารของ เกษตรกรสตรีในจังหวัดเชียงใหม่เช่นเดียวกัน ผลการวิจัยทั้งสองเรื่องนี้พบว่า สตรีเกษตรกรส่วน ใหญ่ไม่ได้รับบริการข่าวสารความรู้จากช่องทางข่าวสารที่เป็นทางการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่งานการ เกษตร พนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร อาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษา เจ้าหน้าที่สหกรณ์ และเกษตรกรผู้นำ แต่กลับได้รับข่าวสารความรู้จากช่องทางข่าวสารที่ไม่เป็น ทางการ เช่น สามี/บุตร เพื่อนบ้าน และรายการวิทยุโทรทัศน์ แต่ก็เป็นจำนวนไม่มากนัก

3.2 การรับสารนิเทศจากสื่อต่าง ๆ ของเกษตรกร

สมควร กวียะ (2523) ได้ทำศึกษาถึงนิสัยการรับข่าวสารของประชาชน ในหมู่บ้านชนบทไทย โดยมุ่งศึกษานิสัยของประชาชนในการฟัง อ่าน และการชมสื่อมวลชน จำนวน 5 หมู่บ้านจาก 5 จังหวัดในแต่ละภาค พบว่า ชาวชนบทไทยส่วนใหญ่พร้อมที่จะรับ ข้อมูลและสารนิเทศจากสื่อมวลชนทุกชนิด ภายใต้เงื่อนไขหลายอย่าง คือ ความชอบ ความสนใจ เพศ การศึกษา และอาชีพ ความสะดวกในการรับสารนิเทศ ฐานะทางเศรษฐกิจ ในด้านนิสัย ของการรับฟังแล้ว ชาวชนบทส่วนใหญ่ชอบฟังวิทยุ โดยเฉพาะรายการบันเทิง รวมถึงรายการที่ จะเป็นประโยชน์ต่ออาชีพและเศรษฐกิจของตนเองด้วย นอกจากนี้ดวงทิพย์ วรพันธ์ (2524) ยังได้ศึกษาถึงกลยุทธ์การใช้สื่อเพื่อปลูกฝังโภชนศึกษาแก่สตรีชนบท จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า การที่จะปลูกฝังโภชนศึกษาให้แก่เกษตรกรนั้น สามารถใช้ได้ทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อ เฉพาะกิจ แต่การใช้สื่อควรคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านสถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ และลักษณะของครัวเรือน ทั้งนี้การใช้สื่อทุกประเภทควร คำนึงถึงความบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อแต่ละประเภทด้วย

หากพิจารณาการรับสารนิเทศจากสื่อแต่ละประเภท สามารถสรุปได้ดังนี้

ในเรื่องการรับสารนิเทศจากสื่อมวลชน ผลการวิจัยของ ประภัสสร เตชะ ประเสริฐวิทยา และคณะ (2532) เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานและการแพร่กระจายเทคโนโลยีตลอด จนปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้อง ของสมาชิกในนิคมสร้างตนเองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นว่า มีการรับข่าวสารการเกษตรจากสื่อวิทยุมากที่สุด รองลงไปคือ เจ้าหน้าที่ส่ง

เสริมและหน่วยเคลื่อนที่ และจากการเดินทางออกนอกหมู่บ้านของสมาชิก ในขณะที่ ดร.ณีย์ วราวิทย์ (2539) ซึ่งศึกษาถึง การรับสารนิเทศทางการเกษตรของเกษตรกรหมู่บ้านหลักในการส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอในสี่จังหวัดภาคตะวันออก คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับสารนิเทศจากการดูโทรทัศน์ รองลงมาคือจากการสนทนาโดยการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน, ญาติ และรับฟังจากหอกระจายข่าวประจำตำบลตามลำดับ

ในเรื่องการรับสารนิเทศจากสื่อบุคคลนั้น วีรฉัตร สุบัญญัติ (2532) ได้ศึกษาถึง การศึกษาการเผยแพร่ความรู้ การรับความรู้ การตอบสนองความต้องการ และการนำความรู้ทางด้านเกษตรกรรมศาสตร์ขั้นมูลฐานไปใช้ในชีวิตประจำวันของสตรีในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สตรีที่ได้รับการเผยแพร่ได้รับความรู้เกี่ยวกับการอาหารและโภชนาการจากสื่อบุคคล ด้วยวิธีการบอกกล่าวในลักษณะของการพูดคุยหรือสนทนา และแหล่งข้อมูลที่สตรีไปขอความรู้มากที่สุดคือ ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขและอาสาสมัครสาธารณสุข ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชันสวาท หินเขาว์ (2539) ซึ่งศึกษาถึง การเผยแพร่สารนิเทศเกษตรกรรมศาสตร์ในงานส่งเสริมเคหกิจการเกษตรของจังหวัดเลย พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่รับสารนิเทศจากสื่อบุคคล โดยที่สมาชิกสถาบันเกษตรกรรับสารนิเทศโดยการพูดคุยหรือปรึกษาหารือกับเพื่อนบ้าน รองลงไปที่พูดคุยกับสมาชิกในครอบครัว ในขณะที่เกษตรกรทั่วไปรับสารนิเทศจากการพูดคุยหรือปรึกษาหารือกับสมาชิกในครอบครัว รองลงไปที่ปรึกษาหารือกับเพื่อนบ้าน

ส่วนในเรื่องการรับสารนิเทศจากสื่อเฉพาะกิจหรือสื่อผสม ผลการวิจัยของ ชันสวาท หินเขาว์ (2539) ซึ่งศึกษาถึง การเผยแพร่สารนิเทศเกษตรกรรมศาสตร์ในงานส่งเสริมเคหกิจการเกษตรของจังหวัดเลย พบว่า เกษตรกรทั่วไปรับสารนิเทศจากสื่อผสมหรือสื่อเฉพาะกิจ ร้อยละ 58.54 ในระดับน้อย โดยวิธีการที่ได้รับเป็นอันดับแรกคือ การเข้าร่วมประชุม ซึ่งได้รับในระดับปานกลาง

3.3 การรับสารนิเทศทางด้านป่าไม้ของเกษตรกร

ไพรัช เคนวิเศษ (2538) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่าของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการประชาสัมพันธ์ ระดับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีผลต่อโครงการ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า โดยใช้แบบสอบถามสุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรทั้งสิ้น 343 ราย และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำเกษตรกรจำนวน 17 ราย ผลการสัมภาษณ์พบว่า กระบวนการประชาสัมพันธ์โครงการ เริ่มต้นจากการประชาสัมพันธ์ผ่านหน่วยงานราชการตามลำดับ จากจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน จนถึงเกษตรกร โดยใช้วิธีการประชุมชี้แจง และติดประกาศมากที่สุด รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ผ่านสายงานภายนอก คือ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

นิทรรศการ ผู้เข้ารับการอบรม และโทรศัพท์ ส่วนผลจากการสำรวจแบบสอบถามเกี่ยวกับผลของการประชาสัมพันธ์พบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารจากสื่อบุคคลมากที่สุด โดยได้รับจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 60.9 รองลงไปคือ รับจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (ร้อยละ 18.1) จากโทรทัศน์ (ร้อยละ 33.4) สื่อวิทยุ (ร้อยละ 11.7) หนังสือพิมพ์ (ร้อยละ 2.9) และนิทรรศการ (ร้อยละ 1.5)

ส่วนการวิจัยของ ภรณ์ ศิริโชติ และ กุลธิดา ท่วมสุข (2533) ซึ่งศึกษาถึงรูปแบบของสื่อที่เหมาะสมในการให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีบ้านโนนอำนาจ อ.ท่าคันโท จ.กาฬสินธุ์ พบว่า สื่อที่เหมาะสมกับการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้กับเกษตรกรมากที่สุด คือ สื่อบุคคล โดยเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้าน แต่สื่อที่เข้าถึงเกษตรกรมากที่สุดเมื่อพิจารณาความถี่ในการรับสารนิเทศคือ วิทยุกระจายเสียงจากหอกระจายข่าวในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ผลการศึกษาของ สุพัตรา ผาสุย (2532) ที่ศึกษาถึงประสิทธิผลของของหน่วยประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ในการให้ความรู้และทัศนคติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ ยังพบว่า หลังจากที่ชาวบ้านในหมู่บ้านทดลองได้รับความรู้จากหน่วยประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่ป่าไม้แล้ว ชาวบ้านมีความรู้เพิ่มขึ้นและเปลี่ยนแปลงทัศนคติในทางที่ดีขึ้นมากกว่าหมู่บ้านควบคุมที่ไม่ได้รับการประชาสัมพันธ์ และการเคยพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของหมู่บ้านทดลอง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในประเด็นของสื่อที่ให้ความเข้าใจมากที่สุด หมู่บ้านทดลองที่ 1 เห็นว่า วิทยุทัศน์ ให้ความเข้าใจมากที่สุด ในขณะที่หมู่บ้านทดลองที่ 2 เห็นว่าสื่อที่ให้ความเข้าใจมากที่สุดคือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้

4. งานวิจัยในต่างประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรับสารนิเทศของเกษตรกรในต่างประเทศมี 3 เรื่อง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

Richard & Mustian (1988) ได้ศึกษาถึง ความพึงพอใจในการรับสารนิเทศของกลุ่มเกษตรกรจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรโดยส่งแบบสอบถามกับเกษตรกร จำนวน 720 คน ในรัฐ North Carolina ได้พบว่า วิธีการสื่อสารที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรใช้ในการเผยแพร่สารนิเทศแก่เกษตรกร และได้รับการยอมรับมากที่สุด คือ เผยแพร่ในรูปจดหมายข่าว การประชุม การเยี่ยมชม และการสอบถามทางโทรศัพท์ ส่วนการรับสารนิเทศของเกษตรกรโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ๆ ยังมีใช้กันน้อย เช่น การประชุมทางไกล วิทยุทัศน์ เทปดัด

ในทำนองเดียวกันนี้ Longo (1990) ได้ทำการศึกษาถึง ช่องทางการถ่ายทอดสารนิเทศผ่านสื่อมวลชนและสื่อระหว่างบุคคล ที่มีอิทธิพลต่อเกษตรกรในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตร โดยแบ่งกลุ่มผู้รับนวัตกรรมเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มเพาะปลูกพืช

กลุ่มเลี้ยงสัตว์ และกลุ่มทั้งเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และแบ่งการใช้สื่อออกเป็น 10 ชนิด คือ สื่อสิ่งพิมพ์ การพูดคุย การเห็นนวัตกรรมจากเพื่อนและเพื่อนบ้าน การติดต่อกับพนักงานขาย สมาชิกในครอบครัว ตัวของเกษตรกรเอง การติดต่อกับหน่วยงานของรัฐ การเข้ารับการศึกษาอบรม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และแหล่งอื่น ๆ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่ทำการเพาะปลูกเปิดรับสารนิเทศจากสื่อมวลชนมากที่สุด แต่รู้จักนวัตกรรมครั้งแรกจากสื่อระหว่างบุคคล (จากเพื่อนและเพื่อนบ้าน) มากที่สุด เกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์เปิดรับสารนิเทศจากสื่อมวลชนและสื่อระหว่างบุคคลไม่แตกต่างกัน แต่รู้จักนวัตกรรมครั้งแรกจากสื่อมวลชน (สื่อสิ่งพิมพ์) มากที่สุด ในขณะที่เกษตรกรที่ทั้งเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เปิดรับสารนิเทศจากสื่อระหว่างบุคคลมากกว่าสื่อมวลชน แต่รู้จักนวัตกรรมครั้งแรกจากสื่อมวลชน (สื่อสิ่งพิมพ์) มากที่สุด

ส่วนในด้านแหล่งสารนิเทศและช่องทางการสื่อสารนั้น Ojiambo (1989) ได้ศึกษาถึง การสื่อสารสารนิเทศด้านการเกษตรระหว่างนักวิจัย เจ้าหน้าที่ส่งเสริม และเกษตรกรในเคนยา พบว่า การได้มาของสารนิเทศด้านการเกษตรของเกษตรกร เกษตรกรพอใจในแหล่งสารนิเทศและช่องทางการสื่อสารด้วยการพูดคุยไม่เป็นทางการ คือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริม การสาธิต การสื่อสารกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง การเยี่ยมชมกิจการฟาร์มอื่น ๆ รายการวิทยุเป็นแหล่งสารนิเทศที่เกษตรกรใช้บ่อยที่สุด

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า สารนิเทศมวลชนชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศตามแนวทางป่าชุมชน การเผยแพร่สารนิเทศ โดยการส่งเสริมป่าไม้เป็นหน้าที่และบทบาทสำคัญของหน่วยงานภาครัฐที่ต้องตระหนักในการดำเนินงาน เพื่อให้เกษตรกรได้รับวิธีการเผยแพร่และเนื้อหาที่เหมาะสม ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อโครงการของรัฐและเข้าร่วมในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ซึ่งผลจากการศึกษาเอกสารพบว่ามีการใช้ทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อผสมหรือสื่อกิจกรรมผสมผสานกัน ในการส่งเสริมป่าไม้ แต่ยังไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาถึงการดำเนินงานส่งเสริมป่าไม้ อันเป็นการเผยแพร่สารนิเทศต่อเกษตรกรแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาถึงการรับสารนิเทศด้านวนศาสตร์ชุมชนของเกษตรกร เพื่อที่จะได้นำผลไปเป็นแนวทางการในการวางแผนเผยแพร่สารนิเทศไปสู่เกษตรกรได้อย่างเหมาะสมต่อไป